

ОКУУЧУЛАРДЫН ИЛИМИЙ ИЗИЛДӨӨ ИШТЕРИН УЮШТУРУУНУН АЙРЫМ
МАСЕЛЕЛЕРИ
НЕКОТОРОЕ ПРОБЛЕМЫ ОРГАНИЗАЦИИ НАУЧНО-ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКИХ
РАБОТ ШКОЛЬНИКОВ
SOME PROBLEMS OF THE ORGANIZATION OF RESEARCH WORKS
SCHOOLCHILDREN

*Момуналиев С. – п.и.д., профессор, ОшМУ,
e.mail:
smomunaliev@mail.ru*

***Аннотация:** Макалада окуучулардын илимий-изилдөө иштерин уюштуруу, анын максат-милдети, илимий изилдөө менен окуу изилдөөсүнүн жакындыктары жана айырмачылыктары жөнүндө сөз кылынат.*

***Аннотация:** В статье рассматривается цель и задачи научно-исследовательской работы учащихся, её организация, а также сходства и различия научной и учебной исследовательской работы*

***Annotation:** The article discusses the goals and objectives of the schoolchildren research work, its organization, as well the similarities and differences of scientific and educational research work.*

***Ключевые слова:** Ученики, научно-исследовательская работа, научное исследование, учебное исследование, критическое мышление, творческое мышление, обучение, воспитание*

***Ачкыч сөздөр:** Окуучулар, илимий-изилдөө иштери, илимий изилдөө, окуу изилдөөсү, сынчыл ойлом, чыгармачылойлом, билим берүү, тарбиялоо*

***Key words:** Schoolboy, research work, scientific research, study, critical thinking, creative thinking, training, education*

“Бүгүн талап кылганды, орундууну гана айтып, башкаларын айтууну ыңгайлуу учурга калтыруу керек”, – деген экен биздин эрага чейин жашаган рим акыны Квинт Гораций Флакк. Ошондуктан биз, билим жана таалим-тарбия берүү багытында эмгектенгендер, мезгил менен тең кадам таштап, а түгүл алдыда жүрүүбүз керек.

Бүгүнкү күнү заманбап билим берүү жана тарбиялоонун максаты менен мазмуну жаңыланууда. Салттуу окутууда материалды мугалим өзү баяндап, түшүндүрүп, анын окуучулардын өздөштүргөндүгүн же өздөштүрбөгөндүгүн өзү текшерип баалаган. Ал төмөнкү принципке негизделген: көрсөтүү → түшүндүрүү → текшерүү. Ал эми азыркы сабакта мугалим материалды түшүндүрүүнү башкы максат катары карабайт, окуучулар менен биргеликте алардын окуу иш-аракеттерин уюштуруу жолдорун издейт. Ошондуктан үйрөнүлүүчү материал боюнча тигил же бул суроону ачыла элек илимий проблема катары окуучулардын алдына коет. Ага баары биргелешип жооп издешет. Ал эми окутууну мындай уюштуруу балдарды өзүнө тартат, кызыктырат, мындай ыкма менен ээ болунган билим окуучулардын эсинде көпкө сакталат. Алардын сынчыл жана чыгармачыл ойлоосун, изилдөөчүлүк иш-аракетин өстүрөт. Мындай сабакты уюштуруу мына бул принципке негизделген: билүү → түшүнүү → колдонуу.

Ушул жерде орус педагог-философу Сергей Иосифович Гессендин оюн мисал келтирүүнүн оңуту келип турат. Ал: “...Билим берүүнүн максаты маалыматтарды жөнөкөй эле кабыл алуу эмес. Анткени маалыматтар тез эле эстен чыгып кетет, алар чексиз көп түрдүү, демек, окуучунун келечектеги жашоосу кандай болоорун так билбей туруп, чыныгы турмушунда эмненин пайдасы тиерин анык көз алдыга келтирбей эле маалыматтардын ичинен окуучуга зарылын, жарамдуусун жаңылбай сунуштоо мүмкүн эмес. Экинчиден, маалыматтар эскирет, бүгүнкү талашсыз фактор жана мыйзам ченемдүү деп эсептелгендер эртең жаңы илимий теория, жаңы так байкоолор аркылуу танылышы

ыктымал. Ошондуктан эгер окутуунун максаты маалыматтарды кабарлоо болсо, анда илимден ар дайым артта калып келген жана артта кала берет, ал эми кечээги чындыктарды гана үйрөткөн мектеп мезгил менен заман койгон милдеттерди жүзөгө ашыра албайт, анткени ал билим окуучунун келечектеги турмушунда пайдаланууга гана жарамсыз болуп калбастан, окутуу учурунда эле ал эски маалыматтарга айланып калган болот. Ошентип, маалыматтарды кабарлоо окутуунун максаты боло албаса, анда мектептин ачык-айкын милдети болуп окуучунун ойлоону жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүү саналат. Өнүккөн акыл кайсы убакта болбосун эч кандай окутуу алдын-ала көрө албаган, өзүнүн турмушуна зарыл маалыматтарды ала билет. Ой жүгүртө билген адам ар дайым өзүнө пайдасы тийген, эч бир эсинен чыкпаган жана эч бир эскирбеген маалыматтарды алуу куралына ээ болот...”[1] – дептир.

Бул ойдон көрүнгөндөй, мектепте билим берүүнүн максаты “өнүккөн акылды” калыптандыруу экен. “Өнүккөн акылга” даяр билимдерди өздөштүрүү менен гана ээ болуу мүмкүн эмес. Биз каалабайбызбы, каалабайбызбы мезгил менен тең кадам ташпагыбыз келсе, анда окуучуларды илимий изилдөөчүлүк иш-аракетке тартышыбыз керек. Анткени бул баланын өз алдынчалыгын, чыгармачылыгын, сынчыл ойлоосун, баам-парасатын өнүктүрүүдө эң таасирлүү да, натыйжалуу да каражат болуп эсептелет. Өнүккөн өлкөлөрдө, анын ичинде Россияда да, бул багытта алгылыктуу иштер алып барылууда.

Биз жогоруда азыркы мектеп баланын сынчыл жана чыгармачыл ойлоосун өнүктүрүүсү керек дедик. Демек, ушул жерде сынчыл ойлоо менен чыгармачыл ойлоонун маанисин тактоо зарылдыгы келип чыгууда. Көпчүлүк мугалимдер сынчыл ойлоо менен чыгармачылык ойлоону карама-каршы коюп, карап жүрүшөт. Бул анчалык туура эмес. Сынчыл ойлом – аныкталган бир ишти аткаруудан алдын мүмкүн болгон чечимди тынымсыз текшерүү менен сыноодон турган акыл-эстүү мамиле (когнитивдик стратегия). Чыгармачыл ойлоо – бул инсайт (insight англ. күтүлбөгөн чечим, “көзү ачылуу”, дүрт жануу), ал эми сынчыл ойлоо, жогоруда белгилегенибиздей, турмушга болгон идея менен чечимдерди текшерүү, сыноодон өткөрүү аркылуу алардын жетишпегендиктери менен каталарын табуу кызматын аткарат. Ошентип, ойлоонун бул эки түрү бири-бирине каршы эмес, бири-бирине жакын. Болгону сынчыл ойломдо болгонду акыл элегинен өткөрсө, чыгармачыл ойлоодо жаңыны жаратат. Натыйжада, окуучулар ойлоонун изилдөөчүлүк тибине ээ болушат.

Негизи, турмушга изилдөө көндүмдөрү баарыбызга зарыл. Ар кандай кесиптин ээси, мейли мугалим же дыйкан, өз ишин мыкты аткарат, эгер ал өз ишинин шарттарын талдай билсе жана аны аткаруунун натыйжалуу жолдорун издеп таба алса. Кесипке чыгармачылык мамиле мына ушул сапат аркылуу аныкталат. Ошондуктан изилдөөнү мыкты, тандамалуу мектептерде гана эмес (шаарлардагы), жөнөкөй мектептерде да (айыл жерлериндеги) жүргүзүү керек.

Окуучунун илимий изилдөөсү жана изилдөөчүлүк иш-аракети жөнүндө сөз кылууда алдын “изилдөө”, “илимий изилдөө” жана “изилдөөчүлүк иш-аракет” терминдеринин маанисин ачыктап кетели.

Изилдөө – бул дүйнөнү курчап турган объект же кубулуш жөнүндө жаңы билимдерди алууга багытталган иш-аракет. Изилдөөнүн натыйжасы али белгисиз, ошондуктан анын максаты – аныктоо керек, үйрөнүү керек, мына мындай натыйжаларды алуу керек деп коюлат. Мында алынган билимдин практикалык жактан колдонулушу аныктоочу мааниге ээ болбойт.

Илимий изилдөө – бул жаңы илимий билимдерди иштеп чыгуу процесси, таанып-билүүчүлүк иш-аракеттин түрлөрүнүн бири. Изилдөө объективдүүлүгү, кайталануучулугу, далилдүүлүгү, тактыгы менен мүнөздөлөт. Анын өз ара байланышкан эки деңгээлин: эмпирикалык жана теориялыкка – ажыратышат. Эмпирикалык деңгээлде илимдин жаңы фактылары көрсөтүлөт жана аларды жалпылоонун негизинде эмпирикалык мыйзам ченемдүүлүктөр формулировкаланат, теориялык деңгээлде болсо мурда ачылган фактылар менен эмпирикалык мыйзам ченемдүүлүктөрдү түшүндүрүүгө мүмкүнчүлүк берген божомолдор, ошол предметтин тармагы үчүн жалпы болгон мыйзам ченемдүүлүктөр

формулировкаланат, ошондой эле келечекте болуучу окуялар менен фактыларды алдын-ала көрөт жана алдын ала айтат.

Заманбап мектеп окуучуларга ар түрдүү изилдөөчүлүк иштерди аткаруусуна мүмкүнчүлүк бериши зарыл, бул билим берүүнүн сапатын жогорулатат, ошондой эле аны жогорку окуу жайында окуусун улантууга даярдайт, жана жашоосунда өзүнүн жөндөмдүүлүгүн жүзөгө ашыруусуна өбөлгө түзөт. Тереңирээк карасак, изилдей билүү – жөндөмдүүлүгү илимде, кесипте гана эмес, туугандык, достук мамилелерде деле өтө пайдалуу. Алсак, мамиле түзгөн адамдын психологиялык өзгөчөлүктөрүн жана тигил же бул сөзгө жасаган реакциясын баамдоо менен пикир алышууну өзү үчүн гана эмес, ал үчүн да кызыктуу уюштуруп, өзүн каалаган натыйжага жетишүүгө болот.

Эгер биз изилдөөчүлүк иш-аракетти уюштурсак, анда ал бизди да – мугалим менен окуучунун инсандык мамилелери аркылуу ар бир окуучунун керектөөлөрү менен мүмкүнчүлүктөрүн индивидуалдуу диагностиканы жүзөгө ашырып – уюштурат. Окуу изилдөө иши мугалим үчүн да, окуучу үчүн да биргелешкен билим берүү чөйрөсүн жаратат, бул аркылуу окуучу өз иш-аракети менен, мугалим өзүнүн билим берүү аракети менен болгон ажырымды жокко чыгарат. Мындай шартта окуучунун да, мугалимдин да өнүгүүсү жүрөт. Бирок окуучулардын илимий изилдөөсүн илимий изилдөө менен бирдей деп эсептөөгө болбойт. Ошондуктан илимдеги илимий изилдөө менен билим берүүдөгү изилдөөлөрдүн жакындыктары жана айырмачылыктарына кайрылбай кое албайбыз.

Жакындыктары: окуу изилдөөсү илимий чөйрөдөгү изилдөөгө мүнөздүү болгон төмөндөгү негизги этаптардан турат:

Проблемалуу маселени аныктоо жана коюу;

мына ошол проблематикага арналган теорияны үйрөнүү;

изилдөөнүн методикасын тандоо жана аны практикалык жактан колдоно алуу;

материалдарды топтоо, аларды талдоо жана жалпылоо;

илимий комментариялоо;

өзүнүн коругундусу.

Ошондой эле окуучулардын илимий изилдөөлөрүндө илимдеги изилдөө методдору колдонулат. Адабий булактар менен иш алынып барылат. Изилдөө талапка ылайык жасалгаланат жана корголот. Колдонулган адабияттардын тизмеси берилет.

Айырмачылыгы: илимий жаңычылдыгы менен практикалык баалуулугу окуу изилдөөсүнө чен-өлчөм боло албайт, мына ошол предмет боюнча жаңы билимдер менен изилдөөчүлүк иш-аракеттин көндүмдөрүн өздөштүрүү деңгээли гана чен-өлчөм болот алат. Окуу изилдөөсү да илимий изилдөө маданиятынын нормаларынын чегинде жүргүзүлөт, мында эң башкы талап болуп проблеманы изилдөөнүн объективдүүлүгү, так түшүнүктүк аппараттын кийирилиши, мына ушундагы терминдер аркылуу изилденип жаткан кубулушту бир маанилүү сүрөттөөгө, илимдеги белгилүү аркылуу окуу милдетин чечүү окуучулардын изилдөөсүнүн негизин түзөт.

Негизи, илимий изилдөөдө илимий методдорду ыктуу колдонуу, объективдүүлүк, жаңычылдык, практикада колдонуусу башкы орунга коюлса, окуучулардын изилдөөсүндө курактык өзгөчөлүктөрүн эсепке алуу, билим берүү методдорун колдонуу, окуучунун өнүгүүсүнө багытталгандыгы негизги болуп саналат. Илимий изилдөөнүн натыйжасы диссертация, монография, методикалык колдонмо болсо, окуучунун изилдөөсүнүн натыйжасы инсандык өнүгүүсү болот.

Окуу изилдөөсүн жүргүзүүдөгү эң маанилүү этап – бул байкоо, эксперимент же талдоону талап кылган али чечиле элек маселени издөө болуп саналат. Аны проблемалык суроо, талкуулоо предмети же изилдөөнүн табышмагы деп атоого болот жана ал окуучу үчүн өтө маанилүү ишке айланып, изилдөө кызыкчылыгын туудурат.

Мына ушул этап окуучулардын изилдөө иштерине жетекчилик кылган мугалимдерге кыйынчылык туудурат, анткени педагогикалык жождордо негизинен изилдөө иштерин жүргүзүүгө эмес, билим берүү методикасына басым жасалат.

Дагы бир кыйынчылык бул илимий-изилдөөчүлүк менен окуу-изилдөөчүлүк иш-аракеттерин аралаштыруудан улам изилдөөчүлүк иш олуттуу илимий жабдуулар аркылуу гана аткарылат деген түшүнүк. Чындыгында, мындай эмес, изилдөөдө эң башкысы – бул

иштин илимий изилдөөнүн жалпы методологиясына жооп бериши, ал эми эксперименталдык бөлүктү өткөрүүнүн каражаттарын колдо болгон материалдардан даярдап алууга болот.

Жогорудагылардан көрүнгөндөй, окуучулардын изилдөөчүлүк иш-аракеттери илимий методго негизделет, анын негизги принциптери табигый да, гуманитардык илимдер тармагында колдонула берет.

Окуучулардын иш-аракеттериндеги илимийлүүлүк менен билим берүүнүн катышы өз ара өрүлүшүп, эриш-аркак болот. Бирок мугалим ар дайым мына бул нерсени – биз мектепте эмнелерди гана жасабайлы, ал баарынан мурда билим берүүчүлүк маани-маңызга ээ болушу керектигин жана окуучунун өнүгүүсүнүн эффективдүүлүгү менен натыйжалуулугу чен-өлчөмүнөн баа берилиши зарыл.

Окуучулардын изилдөөчүлүк иш-аракеттери – бул эң башкы каражат катарында окуу изилдөөсүн колдонуучу билим берүүчү технология, мында курчап турган дүйнөнүн объектиси же кубулушу жөнүндөгү түшүнүктү жаратууну, чечилиши алдын-ала белгисиз окуу изилдөөчүлүк маселени адистин жетекчилиги менен аткарууну көзгө тутат. Изилдөөчүлүк иш-аракеттин жүрүү процессинде окуучу илимий методдун жардамы аркылуу субъективдүү жаңы билимге ээ болот.

Окуучулардын изилдөөсүндө изилдөөчүлүк милдетти жүзөгө ашырууда алар ээ болушкан жалпы техникалык жана технологиялык билим менен көндүмдөр төмөнкүлөр:

Изилдөөчүлүк иш-аракеттин циклдери – проблемалуу маселени коюудан аны чечүүгө чейин – пландаштыруу жана жүзөгө ашыруу көндүмдөрү;

илимий методдорду колдонуу ыкмасына ээ болуу жана ар бир методдун колдонуу чегин билүүсү;

экспериментти уюштуруу көндүмү;

маалыматтарды издөө жана маалыматтарды талдоо көндүмү;

изилдөөнүн жүрүшү менен натыйжаларына баа берүү жөндөмдүүлүгү, коллективде иштей билүү көндүмү.

Мугалим менен окуучунун изилдөөчүлүк эмгегиндеги эң башкы формалдык максат менен натыйжа болуп кабыл алынган нормаларга ылайык аткарылган жана жасалгаланган изилдөөчүлүк иш эсептелет, анда ачык туюнтулат жана эң башкы маани-маңыз сапатында окуучунун инсандык өнүгүүсүндөгү кадамы көзгө тутулат.

Адабият боюнча жогорку класстарда “Ч.Айтматовдун “балдарынын” психологиялык портреттери”, “Сабитжандын мүнөзүн калыптандырган шарт-жагдайлар”, “А.Осмоновдун “Жеңишбек” поэмасындагы адам маанайы менен жаратылыштын байланышы”, Т.Касымбековдун “Сынган кылыч” романындагы Абилдин жеңиши менен жеңилиши” деген сыяктуу окуу изилдөө темаларын берүү максатка ылайыктуу.

Макалабызды С.И.Гессендин сөзү менен баштадык эле, анын мына бул сөзү менен аяктайын: “Окутуунун милдети адамды акылдуу кылуу эмес (таза психикалык жөндөмдүүлүк катары акылды өркүндөтүү белгилүү бир тар чектерде гана мүмкүн), анын акыл маданиятын калыптандыруу, аны илимий билимдердин методуна ээ кылдыруу, илимий проблемаларды кое билүүгө үйрөтүү жана ал проблеманы чечүүгө алып баруучу жолго багыттоо. Өнүккөн акыл – бул жөнөкөй эле күчтүү акыл эмес, бул илимий маланиятты өзүнө сиңирген, өзүнүн баш аламан ойлоосун методдун объективдүү талаптарына баш ийдире алган илимий-билимдүү акыл.”[Ш]/

Адабияттар:

[1] М.М.Новожилова, С.Г.Воровщиков, И.В.Таврель Как корректно провести учебное исследование – М.:, 2007.– С.4.

[2] М.М.Новожилова, С.Г.Воровщиков, И.В.Таврель Как корректно провести учебное исследование – М.:, 2007.– С.4.